

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV ÖST RAPPORT 2008:9

ARKEOLOGISK UTREDNING, ETAPP 2 OCH ARKEOLOGISK FÖRUNDERSÖKNING
I FORM AV ANTIKVARISK KONTROLL

Elkabelschakt genom en bytomt och en fossil odlingsyta samt förbi gravar, stensträngar, ödekyrkogård och bebyggelse lämningar

RAÄ 14:1, 172:1, 239:1, 16:1, 19:1, UV 54, 373 och 18:1-3

Väderstad 6:1, 4:1 och 5:1

Väderstads socken

Mjölby kommun

Östergötland

Dnr 421-01091-2007

Bengt Elfstrand

UV ÖST RAPPORT 2008:9

ARKEOLOGISK UTREDNING, ETAPP 2 OCH ARKEOLOGISK FÖRUNDESRÖKNING
I FORM AV ANTIKVARISK KONTROLL

Elkabelschakt genom en bytomt och en fossil odlingsyta samt förbi gravar, stensträngar, ödekyrkogård och bebyggelseämningar

RAÄ 14:1, 172:1, 239:1, 16:1, 19:1, UV 54, 373 och 18:1–3

Väderstad 6:1, 4:1 och 5:1

Väderstads socken

Mjölby kommun

Östergötland

Dnr 421-01091-2007

Bengt Elfstrand

Riksantikvarieämbetet

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

Riksantikvarieämbetet

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV Öst

Roxengatan 7, 582 73 Linköping

Tel. 010-480 81 40

Fax 010-480 81 73

uvost@raa.se

www.arkeologiuv.se

Omslagsbild 1638 års karta över Väderstads by ur Geometriska jordeboken.

Produktion/grafisk form Britt Lundberg

Grafik Lars Östlin

Utskrift UV Öst, Linköping 2008

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, 801 82 Gävle. Dnr L 1999/3.

© 2008 Riksantikvarieämbetet

UV Öst, Rapport 2008:9

ISSN 1404-0875

Innehåll

Sammanfattning	5
Bakgrund	5
Syfte och metod	5
Topografi och fornlämningsmiljö	5
Undersökningsresultat	6
Schaktbeskrivningar	7
Schakt 1–3	7
Schakt 4	7
Schakt 5	7
Schakt 6	7
Schakt 7	7
Schakt 8	7
Schakt 9	7
Schakt 10	7
Schakt 11	7
Schakt 12	7
Schakt 13	7
Schakt 14	9
Schakt 15	9
Schakt 16	9
Schakt 17–18	10
Schakt 19	10
Slutsats	10
Åtgärdsförslag	10
Litteratur	11
Tryckta källor	11
Otryckta källor	11
Administrativa uppgifter	11

Fig 1. Karta över Östergötland med platsen för undersökningen markerad.

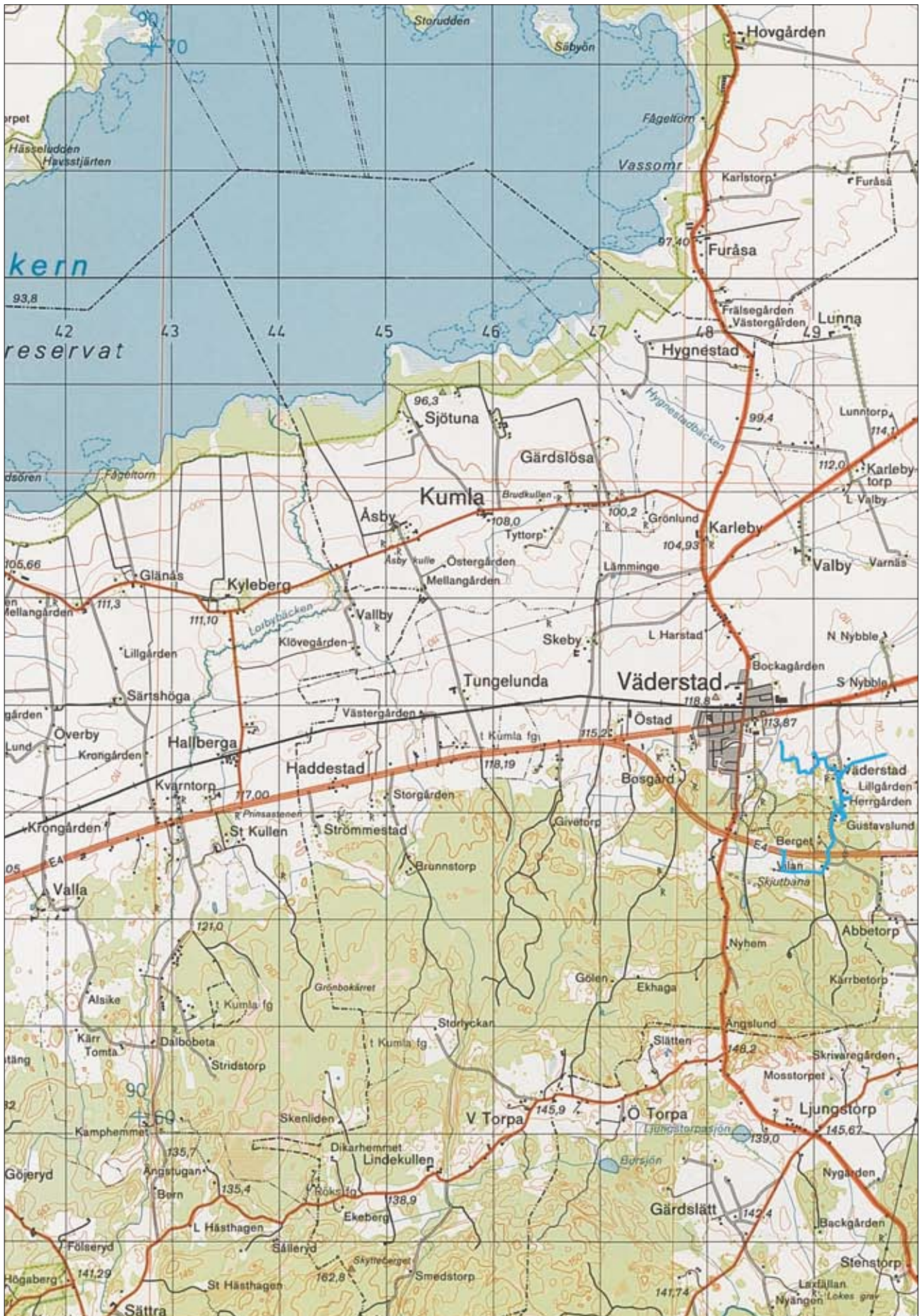

Fig 2. Utdrag ur analoga Gröna kartan (blad Hjo 8E SO) med förundersökningsområdet markerat. Skala 1:50 000.

**Arkeologisk utredning, etapp 2, och arkeologisk förundersökning
i form av antikvarisk kontroll**

**Elkabelschakt genom en bytomt och en fossil odlingsyta
samt förbi gravar, stensträngar, ödekyrkogård och
bebyggelse lämningar**

Sammanfattning

Vattenfall Eldistribution AB planerade att förstärka elnätet genom Väderstads by. På grund av den fornlämningstäta miljön utfördes en arkeologisk utredning, etapp 2, samt förundersökning i form av antikvarisk kontroll genom schaktningar på utvalda ställen. Kabelsträckan följde utmed vägar och passerade en intilliggande grav, ett gravfält, stensträngar, en hålväg, bebyggelse lämningar och en ödekyrkogård. Sträckningen gick igenom Väderstads bytomt och en fossil odlingsyta inom samma fornlämning. I ett schakt norr om ödekyrkogården förekom bruk, tegelflis och kalkstensflis samt delvis sot efter rivningen av kyrkan. Den fossila odlingsytan ligger i en hästhage inne i byn och utgjordes av ett mörkt 0,40 m tjockt ärjskikt med enstaka skärvstenar. I övrigt fanns det endast grus i de upptagna schakten förbi de registrerade fornlämningarna och inom bytomten.

Bakgrund

Vattenfall Eldistribution AB planerade att förbättra elnätet inom delar av Väderstads socken. Inom detta projekt skulle en elkabel grävas ned genom Väderstads by, RAÄ 373, och förbi fornlämningarna RAÄ 14:1, 16:1, 18:1-3, 19:1, 172:1 och 239:1 samt UV 54 på fastigheterna Väderstad 4:1, 5:1 och 6:1 i Väderstads socken, Mjölby kommun, Östergötland. Enligt planerna skulle elkabeln i stort sett följa befintliga grusvägskanter strax efter torpet Vasaborg i söder och gå utmed västra sidan om grusvägen som löper norrut förbi gamla E4. Därefter skulle den fortsätta intill torpen söder om byn fram till en hästhage vid Krongården där schaktet skulle gå några meter väster om vägen och därefter följa vägen igen förbi östra och norra sidan om Väderstads ödekyrkogård. Den planerade sträckan var ca 550 m lång. Länsstyrelsen i Östergötlands län gav UV Öst i uppdrag att utföra en arkeologisk utredning, etapp 2, och en arkeologisk förundersökning i form av antikvarisk kontroll inför den nya kabelsträckningen.

För den arkeologiska utredningen och förundersökningen ansvarade Bengt Elfstrand som också sammanställt rapporten. Vattenfall Eldistribution AB stod för samtliga kostnader.

Syfte och metod

Det främsta syftet var att undvika fornlämningar och om det var möjligt ändra kabelsträckningen om fornlämningar påträffades. Vid den antikvariska kontrollen skulle annars fornlämningarna dokumenteras och undersökas innan kabelarbetet fick fortsätta.

Topografi och fornlämningsmiljö

Det planerade arbetsområdet ligger i en geologisk gränzson mellan slätten och skogsbygden. Strax norr om byn börjar den vidsträckt slättbygden med lerig, sandig-moig, blockfattig morän som inom stora partier avskiljs genom glacial finlera. Vid byn och söderut övergår dessa jordar till moränmarker med block och en ganska liten mängd av kalksten och skiffer till skillnad från de norra partierna (Svantesson 1981:40f). I den södra delen finns en riklig mängd uppstickande

flacka bergsknallar. I detta ingår också små partier med postglacial finmo. Slätten norrut är en öppen fullåkersbygd och strax söder om byn börjar skogsområdena. Läget var mycket gynnsamt redan tidigt för ett väl fungerande jordbruk med tillgång till virke mm från den närliggande skogen och en omfattande odling på den näringsrika slätten inom byns norra delar. Omfattande våtmarker längre söderut har medfört ganska stora bäckflöden som passerar byarna vid skogsranden och rinner ut i Tåkern.

Fornlämningstätheten är mycket hög på Väderstads bys marker. De flesta ligger i de gamla betesmarkerna och har därmed inte utsatts för bort- eller överodling. Gravgrupper eller enskilda stensättningar är talrika i de västra och södra sidorna av byns marker (RAÄ 7:1, 8:1, 10:1, 11:1, 14:1, 15:1, 33:1, 112:1, 113:1, 136:1, 178:1, 187:1, 189:1, 196:1, 256:1 och 353). De flesta av dessa är runda stensättningar men några är firsidiga. Det finns också tre gravfält vid byn (RAÄ 9:1, 19:1 och 253:1) med samma anläggningstyper som de föregående utom nr 9:1 som också har en hög. Högar finns i enstaka exemplar runt bytomten (RAÄ 360, 362 och 366).

I de stenigare betesmarkerna löper stensträngarna (RAÄ 111:1, 155:1, 172:1, 177:1, 237:1, 238:1, 239:1, 240:1 och 241:1) som är den mest dominerande fornlämningstypen i området. Strängarna ligger i sammanhängande system och kan vara mycket långa. RAÄ 172:1 består av sammanlagt 5700 löpmeter. Inom de specialinventerade områdena i Väderstads socken har det registrerats ca 12 000 löpmeter strängar (Larsson, Jönsson, Widgren 1996:8) som tillhör det breda stråket av system söder om slätten från Stora Åby socken och ända ut på Vikbolandet. Stensträngssystemet i Väderstad är det bäst karterade i Östergötland och har ett högt upplevelsevärde även för allmänheten och är därför inom ett utvalt område föreslaget som kulturresevat (Toll, 2002:12). De flesta av dessa fornlämningar är förmodligen från äldre järnålder utom högarna som förmodligen är från yngre järnåldern. Äldre järnålderns mest karaktäristiska fornlämningstyp är den resta stenen. Denna är inte representerad inom området utom i en uppgift om en rest sten (RAÄ 93:1) vid Krongården i byn.

Tre hålvägar och ett hålvägssystem har också registrerats (RAÄ 196:1, 350, 351 och 352). Det finns en djup marksänka längsmed södra sidan om kyrkogården som med stor sannolikhet också är en hålväg. Även den gamla kyrkvägen till Väderstads kyrka från Vallsberg är registrerad (RAÄ 358) och en annan färdväg söder om byn (RAÄ 355).

Älvkvarnar kan vara från bronsåldern eller järnåldern. Kring byn finns det flera älvkvarnslokaler (RAÄ 188:1, 254:1, 359 och 369). I närheten av sträckan har det bara undersökts en boplat (RAÄ 279) från tidigneolitisk tid med en hydda, ett mesulahus och djupa kokgropar samt ett kulturlager vid Bäckaskog nära en våtmark (Molin, Larsson, Berggren 1999:10f). En skaft-hålsyxa och en eldslagningssten är tillvaratagna från området kring schaktsträckan (RAÄ 186). De områden som direkt berörs av kabelsträckan är Väderstads bytomt (RAÄ 373) som är markerad efter äldre kartmaterial och norra ytterkanten utanför ödekyrkogården (RAÄ 18:1–3).

Undersökningsresultat

Den stora fornlämningstätheten och att alla tidsåldrar är representerade har gjort det motiverat att undersöka utvalda partier inom hela sträckningen. Det höga antalet synliga fornlämningar och variationsbredden på dessa indikerar en relativt större boplatstäthet, även genom det långa tidsspannet. Markunderlaget i området är lämpligt för boplatser som kan ligga dolda under torven.

Sammanlagt togs det upp 19 schakt, vilka fördelades över hela den 550 m långa sträckan. Dessa var 0,6 m djupa där inget annat anges. Schakten lades ut där de passerade kända fornlämningar och vid troliga boplatslägen. Schakten drogs i nummerordning från söder mot norr och följde i stort sett västra kanten av grusvägen från torpen Vasaborg och Ekeberg och norrut över gamla E4. Vid torpet Klämma ansluter schaktet mot norr på västra sidan om Abbetorpsvägen fram till Krongården i den registrerade delen av byn (RAÄ 373). Därifrån vek den av och följde vägen några meter längre västerut i en hästhage och efter 80 m anslöt kabelschaktet intill Abbetorpsvägens västra kant igen för att därefter vika av intill östra sidan om vägen som går fram till prästgården förbi ödekyrkogården (RAÄ 18:1–3) och sedan följa norr om ödekyrkogården och grusvägen rakt västerut och därefter gå norrut igen i gamla schakt.

Schaktbeskrivningar

Schakt 1–3

Alldeles intill vägens västra sida ca 20 m norr om torpet Vasaborgs norra fastighetsgräns. Tre schakt på rad 5 m långa och 0,5 m breda samt 5 m från varandra. Plan, delvis blockrik moränmark. Eventuellt en av stensträngarna har fortsatt på västra sidan av vägen. Endast grus i schakten. I botten 0,30 m dj kom morängrus. Schakten drogs för att stensträngen RAÄ 172:1 och en stensättning finns på östra sidan om vägen.

Schakt 4

Intill vägens västra sida ca 20 m söder om gamla E4. Ett 5 m långt och 0,5 m brett schakt endast vägfyllning. Eventuella rester av stensträng. Öster om vägen löper stensträngar tillhörande RAÄ 172:1.

Schakt 5

Intill vägens västra kant söder om avtagsvägen till Klämma på plan mark. Eventuellt boplatsläge? Ett 20 m långt och 0,5 m brett schakt. Endast väggrus i schaktet. Ca 25 m väster om schaktet låg stensträngen RAÄ 239:1.

Schakt 6

Intill vägens västra kant nära husgrunder. Eventuellt agrara lämningar till torp på västra sidan om vägen ca 20 m söder om vägkrök. Ca 5 m långt och 0,5 m brett schakt. Endast väggrus.

Schakt 7

Intill vägens västra kant ca 50 m söder om vägkrök. Ett 5 m långt och 0,5 m brett schakt. Endast grus i schaktet. Nära bebyggelselämningen RAÄ 16:1.

Schakt 8

Intill vägens västra kant. Ett 5 m långt och 0,5 m brett schakt. I schaktet ljus sand och grus. Vid syllstensrad till torpgrund RAÄ 16:1.

Schakt 9

Intill vägkrök vid vägens västra kant. Ett 5 m långt och 0,5 m brett schakt. Endast grus i schaktet. I jämnhöjd med torpgrunden RAÄ 176:1 och i förlängningen till en fägata RAÄ 177:1 som gick öster om vägen.

Schakt 10

Intill vägens västra kant mittemot stugan Björkeberg. Schaktet var 5 m långt och 0,5 m brett. Endast sand och grus i schaktet. Strax väster om schaktet finns en registrerad hålväg RAÄ 350 och väster om hålvägen ligger gravfältet RAÄ 19:1 med tre kvadratiska och 7 runda stensättningar.

Schakt 11

Intill vägens västra kant på en liten höjd ca 5 m norr om stugan Björkeberg. Schakt 5 m långt och 0,5 m brett. Endast grus i schaktet. I närheten ligger hålvägarna RAÄ 350 och 351.

Schakt 12

Intill västra vägkanten i nordsluttning vid torpet Svanberget. Ca 5 m långt och 0,5 m brett schakt. I östra schaktkanten låg några 0,60–0,70 m stora stenar på rad. Det var ljus sand under stenarna.

Schakt 13

I vägkrök på västra sidan om vägen mittemot fastigheten Väderstad 5:8. Ett 5 m långt och 0,5 m brett schakt. Endast morängrus. Väster om schaktet ligger en stensträngsliknande lämning som är oregistrerad.

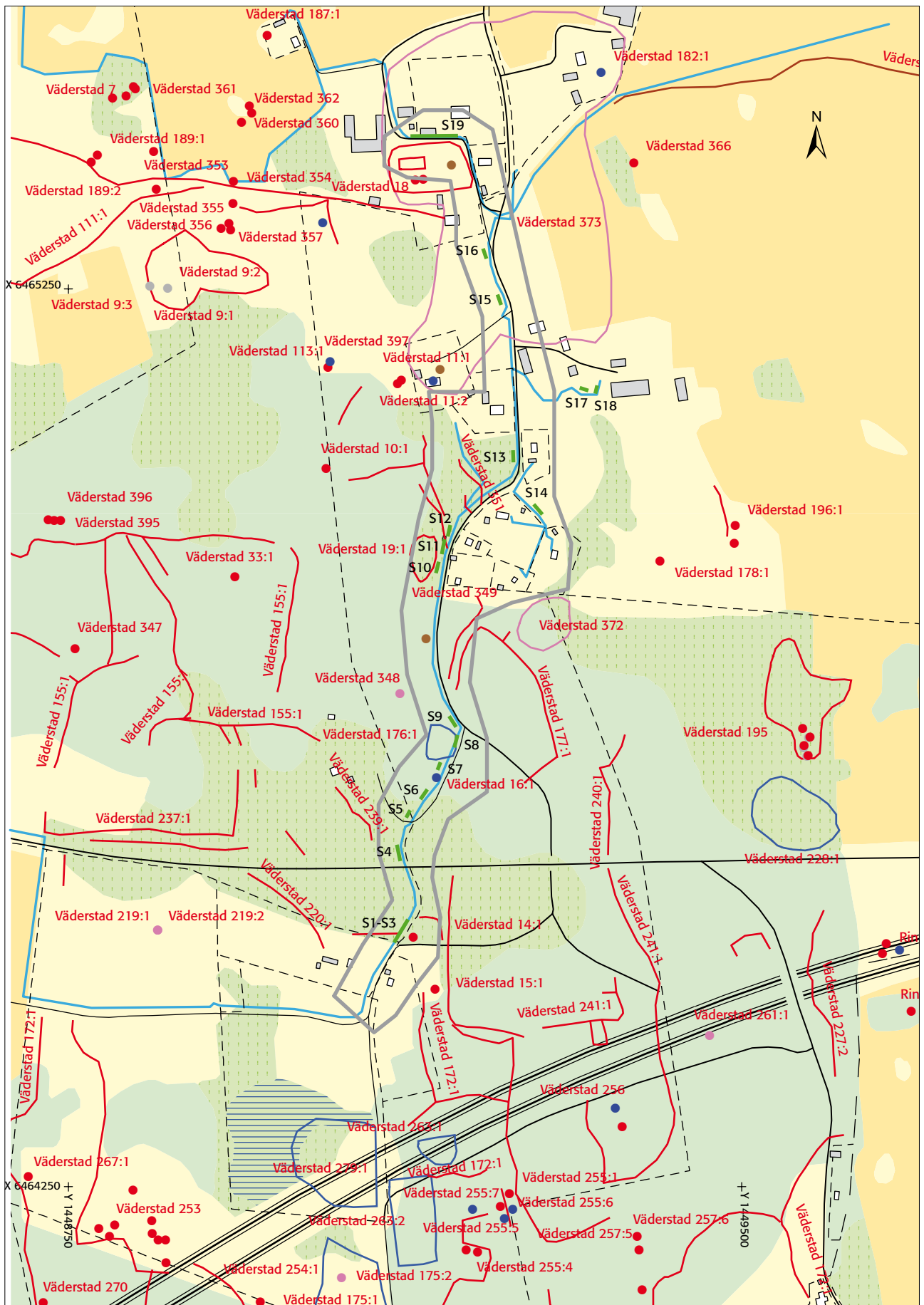

Fig 3. Utdrag ur digitala Fastighetskartan med förundersökningsområdet och omgivande registrerade lämnings markerade. Schaktens läge i sträckningen är också markerade. Skala 1:6000.

Schakt 14

På liten körväg vid krök till torpet Gustavslund. Ett 5 m långt och 0,5 m brett schakt. Endast väggrus på morän. Ligger på en svag förhöjning som tolkades som ett bra boplatsläge.

Schakt 15

I hästhage norr om Krongårdens avtagsväg och några meter väster om vägen ca 5 meter norr om södra grinden på plan mark. Bra boplatsläge. Under den 0,10 m tjocka förnan i ett 5 m långt och 0,5 m brett schakt kom ett 0,3 m jämntjockt brungrått lager av myllblandad grus och sand på gul grusbotten. Ligger inne på den registrerade bytomten RAÄ 373.

Schakt 16

I hästhagens norra del på plan mark innan marken börjar stiga i en sluttning nära ett Y kors. Ett 10 m långt och 0,5 m brett schakt som i söder ligger några meter väster om vägen och viker av mot öster till vägkanten och gamla ledningsschakt. Under förnan låg ett 0,40 m tjockt gråsvart sandigt mylllager med enstaka skärvstenar. Ett odlingslager blandat med kulturjord. Ligger inne på den registrerade bytomten RAÄ 373.

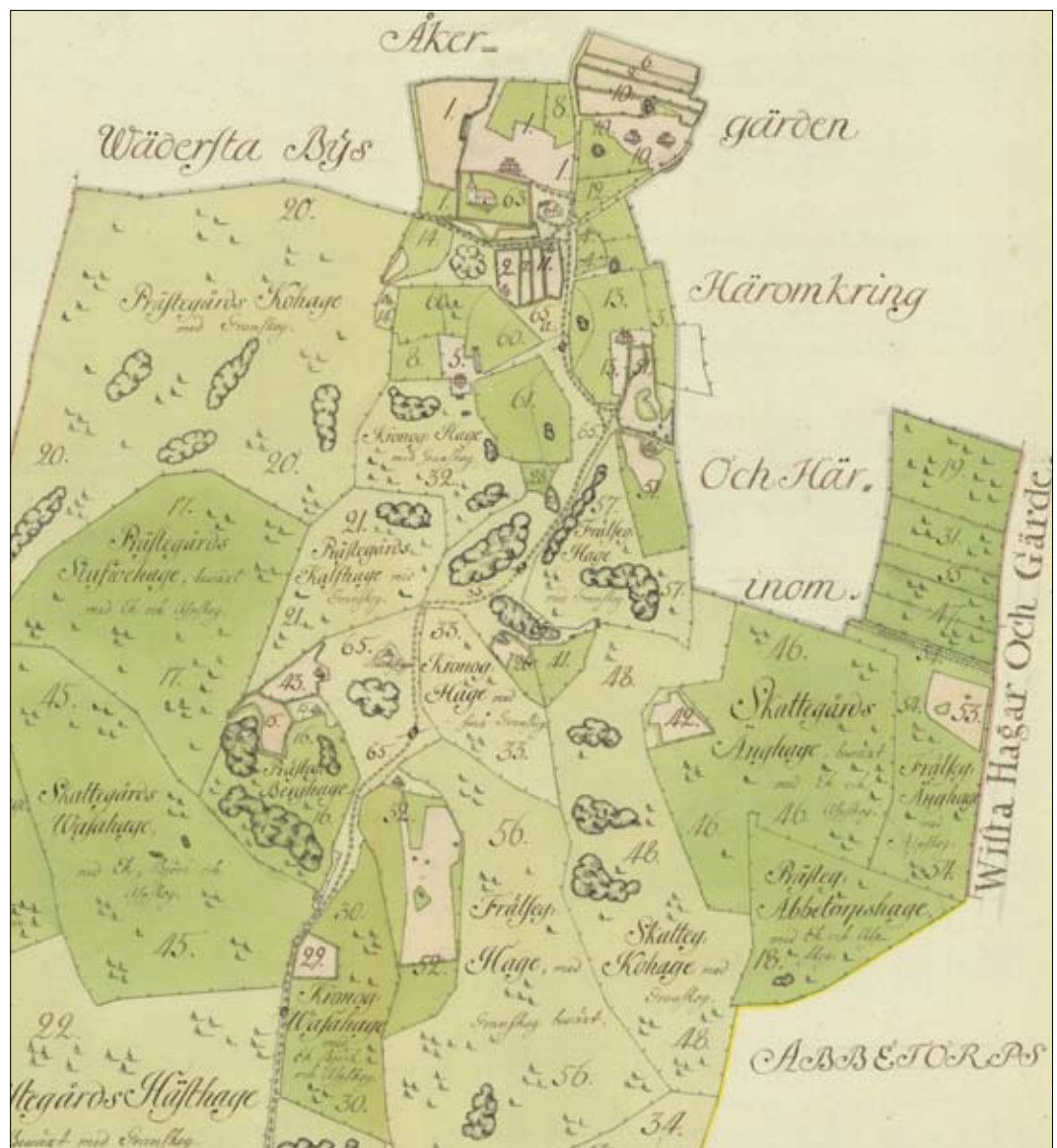

Fig 4. Utdrag ur 1775 års geometriska avmätning över Väderstads bys ägor. Beteckningen 65 och 65a tillhör kyrkan och nyttjas som betesallmänning. I den norra delen (65a) framkom odlingsytan i schakt 16. Lantmäteriet.

Schakt 17–18

Uppe på krönet av ett delvis moräntäckt berg strax väster om Herrgårdens ladugård. De två schakten i öst-väst var 5 m långa och 0,5 m breda. Endast 0, 20 m djupa till berget. Svartaktig mylla med sprängsten och tegelflis. Tolkades som bra gravläge för flatmarksgravar.

Schakt 19

Utmed den norra sidan av den öst-västgående vägen som löpte parallellt med den norra sidan om den gamla kyrkogårdsmuren till Väderstads ödekyrkogård RAÄ 18:1–3 som innehåller en kyrkoruin, grunden till en klockstapel och en runsten samt en uppgift om ett runstensfragment. Mellan denna och schakt 16 skulle den planerade ledningen gå i gamla schakt och därför hoppades denna sträcka över inom bytomten RAÄ 373. Norr om kyrkogården vek det gamla schaktet av mot västnordväst och därför grävdes det nya schaktet som anslöt till det gamla då det vek av mot norr. Schaktet var ca 50 m långt och 0,5 m brett och 0,4 m djupt innan den gula moränbotten kom. I schaktet kom svartaktig jord som ibland var sotig och innehöll bruk kalkflis, tegelflis och en del taktegel.

Slutsats

Kabelsträckningen har gått förbi ett stort antal registrerade lämningar (stensträngar RAÄ172:1, 239:1, 177:1, hålvägar RAÄ 350 och 351 och bebyggelselämningar RAÄ 16:1 och 176:1) som ligger intill eller ganska nära vägen som kabeln följer. Det innebär att ledningssträckningen lagts så nära vägen att den hamnat i väggruset vid schakten 1–11, 13 och 14 och fornlämningarna har därmed undvikits. Schakten 12 och 15–19 kräver vissa kommentarer.

Vid schakt 12 var det ett stenigt område väster om och längsmed västra kanten på vägen där några stenar låg på rad. Dessa var ganska jämnstora och kan ha varit rester av en stensträng som utnyttjats till en vägkant genom utfyllnad i slutningen. Läget gör dock att de kan utgöra ditforslad vägfyllning.

Vid schakten 15 och 16 i hästhagen förekom i vardera schaktet ett jämnt blandat lager med inblandning av mylla som visar på odling. Speciellt i schakt 16 kan detta lager ha tillkommit genom äldre odling, före ny tid. Lagret var 0,4 m tjockt och innehöll skärvsten. På både 1638 och 1699 års kartor betecknas detta område tillhöra kyrkan och kyrkogården men det ges ingen information om dess funktion. På 1775 års karta omtalas detta område, betecknat nr 65, som att ”sinsemellan nyttias dels till samfällt bete för mindre kreatur dels till sandtag”. Det nämns inget om odling och därför kan man anta att det torde vara odlat under medeltid eller före denna tidsperiod.

Schakten 17 och 18 togs upp på en bergig höjd i en hage och bedömdes som en lämplig plats för flatmarksgravar. Den flisiga stenen indikerade att det förekommit bergssprängning inom schaktområdet, vilket senare bekräftades av arrendatorn.

Schakt 19 togs upp för att den planerade ledningen avvek från det gamla schaktet som den följde på östra och halva norra sidan om kyrkogården. Det nya schaktet drogs utmed den västra halvan av norra sidan av kyrkogården och körvägen intill. Avsikten var att kontrollera om det fanns begravingar av självspillingar och odöpta barn utanför kyrkogården. I schaktdjupet på 0,60 m syntes inga nedgrävningar. Däremot förekom det klumpar av bruk, tegelflis och kalstensflis samt tegelpannor i svart jord som delvis var sotfärgad i ett 0,4 m tjockt lager. Detta material kan tolkas som dumpmassor vid rivningen av kyrkan år 1825 (Cnattingius 1989:4).

Åtgärdsförslag

RAÄ UV Öst föreslår inga ytterligare åtgärder om kabeln förläggs som planerat.

Linköping i november 2007

Bengt Elfstrand

Litteratur

Tryckta källor

- Cnattingius, B. 1989. *Väderstads kyrka*. Linköpings stifts kyrkor. Linköpings stiftsråds kyrko-beskrivningskommitté. Linköping.
- Larsson, L. Z., Jönsson, B., Widgren, M. *Kartering av stensträngssystem söder om Väderstads samhälle. E4 delsträckan Väderstad–Stora Åby. Ryd, Abbetorp, Väderstads och Rinna socknar, Mjölby och Boxholms kommuner, Östergötland*. Arkeologisk förundersökning del 1. RAÄ rapport UV Linköping 1996:28. Linköping.
- Molin, F., Larsson, M., Berggren, A. 1999. *Bäckaskog under stenåldern – hus, hydda och kokgropar i kanten av en våtmark. Delområde 5 samt del av område 6 RAÄ 279, Bäckaskog, Väderstads socken, Mjölby kommun, Östergötland*. Arkeologisk undersökning, Väderstadsprojektet. RAÄ rapport UV Öst 1999:27. Linköping.
- Svantesson, S. I. 1981. *Beskrivning till jordartskartan HJO SO. Serie Ae Nr 44*. SGU Sveriges geologiska undersökning. Uppsala.
- Toll, A. 2002. *Stensträngslandskapet vid Väderstad. Ett blivande kulturresevat*. Kulturhistorisk utredning. Länsstyrelsen i Östergötland. Linköping.

Otryckta källor

- FMIS = Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem.
- Lantmäteriverket. Lantmäteristyrelsens arkiv, Geometriska jordeboken, Ög, Väderstads sn, Väderstad 1638 och Ög, Väderstads sn, Väderstad 1699 och 1775.

Administrativa uppgifter

Län: Östergötlands län

Landskap: Östergötland

Kommun: Mjölby kommun

Socken: Väderstads socken

Plats: Väderstad 4:1, 5:1 och 6:1

Fornlämning: RAÄ Väderstad 18:1–3 och 373 (och förbi Väderstad 14:1, 16:1, 19:1, 172:1, 176:1, 177:1, 239:1 och 350 = UV 54)

Läge: Ekonomiskt kartblad 8E 2j Ljungstorp, 084 29, 8E 3j Väderstad, 084 39

Undersökningens mittpunkt: X646510 Y144924

Koordinatsystem: RT 90 2,5 gon V

Höjdsystem: Fristående

Riksantikvarieämbetets dnr: 421-01091-2007

Länsstyrelsens dnr: 431-4535-07

Projektnr: 1520923 (10623)

Intrasisprojekt: O2007025

Rapportnr: 2008:9

Ansvarig arkeolog: Bengt Elfstrand

Beställare: Länsstyrelsen i Östergötlands län

Kostnadsansvarig: Vattenfall Eldistribution AB

Undersökningstid: 2007-07-09, 2007-08-06

Undersökningsområde: 550 löpmeter

Undersökt yta: 155 löpmeter